

Mit navn er Ingen

– “Leva sitt liv med en Ängel” som ghazal

Elisabeth Friis, Lunds universitet

Rethinking Scandinavia, Vol I (2017)

Gunnar Ekelöfs digt “Leva sitt liv med en Ängel”¹ bærer genrebetegnelsen *ghazal*. Og læsningen af det – det vil i hvert fald være min påstand her – kan ligeså lidt adskilles fra ghazal-formens poetiske konventioner – som digtet kan åbne sin dør helt op – hvis man ikke forbinder det med andre digte fra den vestlige litteraturtradition, der behandler samme figur, samme spørgsmål: Spørgsmålet om digterens eller måske rosens navn. Et navn, der nemlig, som Paul Celans *Niemandrose*, er det personificerede Alting og Ingenting eller “Ingen” og “Nogen” på en og samme tid: “Gelobt seist du, Niemand. / Dir zulieb wollen / wir blühn.”²

Men først digtets form: En ghazal er en traditionel persisk digtform som rækker tilbage til i hvert fald 700-tallet, og som via oversættelser blev kendt Europa cirka 1000 år senere. En ghazal består af 5-12 dobbeltvers, der bindes sammen af rim. Hvert dobbeltvers betragtes som en perle på en snor, hvilket betyder så meget som at dobbeltversene ofte, i motivisk og forløbsmæssig henseende, ikke er påfaldende sammenhængende – det, der binder versene (eller perlerne) sammen er snoren eller båndet – rimet med andre ord. Temaet er oftest hengivenhed af enhver art, både hetero- og homoerotisk, men det kan også – som hos en anden ghazal-digter nemlig Rumi – være en hengivenhed i forhold til en herre eller “mester”.

Lad os se på en meget kendt, elsket og nærmest overkommenteret ghazal af den persiske digter Hafiz (1320-90).³ Hafiz blev oversat i slutningen af 1700-tallet, dvs. forholdsvis tidligt, og *Divân-e Hâfez* er bl.a. en hovedinspiration for Goethes Diwan-poesi. Herunder ses det uoversatte digt i transkription fra persisk, idet jeg først og fremmest vil henlede opmærksomheden på rimskemaet og rimformen, hvilket i dette tilfælde er en særligt intrikat, elegant og specifikt persisk rimform, hvor *qufia* (hovedrimordet) kombineres med *r adif* (et rimet “efterhæng”). Som det fremgår har denne ghazal otte dobbeltvers eller coupletter i hvilke rimet, med undtagelse af det første rimpar, dannes i 2. linje af coupletten. Hovedrimet *qufia* er markeret med fed og efterhængen *radif* er kursiveret – det er det samme i alle versene.

A: agar aan torke shirazi be dast aavord delem**aa** *raa*

A: be khale hendooyash bakhsham, samarghand o bokha**araa** *raa*

¹ Gunnar Ekelöf, *Samlade dikter. 2*, Svenska akademien i samverkan med Atlantis, Stockholm, 2015, s. 218

² Paul Celan, *Die Niemandrose: [Gedichte]*, Fischer, Frankfurt am Main, 1976

³ Hafiz: For en fyldig og opdateret gennemgang af den persiske poesis rimkonstruktioner og forskningslitteratur om Hafiz se det fremragende website <http://www.iranicaonline.org>

- B: bedeh saaghi, meye baaghi ke dar jannat nakhaahi yaaft
 A: kenaare aabe rokn aabaad o golgashte mosallaa *raa*
- C: faghaan! kin looliyaane shookhe shirin kaare shahre aashoob
 A: chenaan bordand sabr az del, ke tokraan khoone yaghmaa *raa*
- D: ze eshgh natamaame maa jamaal yaar mostagh nist
 A: be aab o rang o khaalo khat, che haajat rooye zibaa *raa* ?
- E: man az aan hosne rooz aafzoon ke yoosof daasht daanestam
 A: ke eshgh, az pardeye esmat, boroon aarad zoleykhaa *raa*
- F: agar doshnaam farmaayi o gar nefrin, do'aa gooyam
 A: javaabe talkh meye zibad labe la'le shekarkhaha *raa*
- G: nasihat goosh kon jaanaa, ke az jaan doostar daarand
 A: javaanaane saa'adatemand, pande pire daanaa *raa*
- H: hadis az motreb o mey goo o raaze dahr kamtar joo
 A: ke kas nageshood o nageshaayad be hekmat in mo'ammaa *raa*
- I: ghazal gofti vo dorr softi! biyaa vo khosh bekhoon haafez
 A: be bar nazme to afshaanad falak eghde sorayyaa *raa*

Hvad vi skal begrænse os til at se lidt nærmere på, hvad angår indholdet, er den afsluttende couplet, idet denne har en helt særlig relevans for Ekelöfs *ghazal*. Der står – på dansk:

Din ghazal du har sunget, du har trukket perler på din snor! Kom nu, syng den så skønt, min Hafiz, at din sang vil bryde plejadernes juvelbesatte bånd!

Den afsluttende couplet følger her en helt fast tradition i ghazaldigtningen såvel som i den persisk-og arabisksprogede poesi i det hele taget: Digterens navn, Hafiz, indskrives i digtet (som regel i de afsluttende vers) samtidig med at versene beskrives som: perler på en snor. Rimstrukturens perlekæde er et helt traditionelt billede som Hafiz her løfter til det sublime ved at ligne perlerne med stjernerne i plejade-konstellationen. Hans sang skal "konstellere" så smukt at stjernerne bevæges, hvorved nye mønstre, nye konstellationer træder frem – en beskrivelse af digtningen som mange sikkert vil genkende fra et af den vestlige poesis greatest hits: "Ma seule Etoile est morte, - et mon luth constellé / Porte le Soleil noir de la Mélancolie" (Nerval: 1854).⁴

Ekelöf er i Diwan-trilogien tydeligvis meget optaget af præcis denne "perler-på-en-snor"-digtform – jævnfør de mange henvisninger til "radband". Men som han selv skriver, i sin note til ghazaldigtet, så er en ghazal en versform som på "vårt rimfattiga språk är omöjlig".

I sit eget ghazal-digt må han derfor også finde en anden løsning end rimets. En løsning som også integrerer ghazaldigtets tradition for at indskrive poetens navn i sine strofer, hvilket er en tradition

⁴ Gérard de Nerval, *Ceuvres complètes*, bd. I, Bibliothèque de la Pléiade, 1989 (1854)

som, og det er en vigtig tilføjelse, ikke behøver at opfyldes på så direkte en måde som det er tilfældet i Hafiz' digt. Navnet kan også findes som en omskrivning, for eksempel som en allusion til digternavnets etymologi – som når den moderne persiske digter Forugh Farrokhad i en ghazal meget smukt spiller på at navnet Forugh på farsi betyder lys eller glød.⁵ Men lad os se på "Leva sitt liv med en Ängel".

Jeg har selvfølgelig tænkt mig at give en tolkning af digtet, og den er, kan jeg afsløre, af metapoetisk art, men egentlig er det ikke tolkningen, der interesserer mig, så meget som det er Ekelöfs brug af det personificerede INGEN som erstatning for det persiske RI-Moghans radikale indskrivning af digterens navn i teksten, hvor jeg med prædikatet radikal, vil indikere at digtet ikke blot henviser til den persiske tradition, men også til den mundtligt traderede græske litteratur og til dennes efterliv i den moderne poesi.

Digtets figur "Ingen" står nemlig på den plads, hvor det persiske rim burde stå, *Ingen* er perlen på snoren, og anvendes i digtet på samme måde som så mange andre steder i Ekelöfs Diwan-digte: Somme tider som en personificeret Ingen – markeret med stort begyndelsesbogstav (en substantivisk brug, hvor ingen bliver et egenavn), og somme tider som adjektivet *ingen*, hvilket afstedkommer oxymoroniske virkninger i digtet her såvel som der, hvor de i øvrigt anvendes:

Leva sitt liv med en Ängel, ensam, i Natten avskild
 är att se ljus i et nyckelhål och själv vara Ingen
 Leva utan änglar är att ha nyckel i låsen
 inte se Dagen, armbågas, kyssa på hand och vara ingen
 Läkare! Du, som hade den skarpaste kniven av alla
 darrade inte på hand då du avskar Alla från Ingen!
 Detta stenröse var mitt hus. Det hade en kammare
 fönsterlös, med et nyckelhål utan nyckel. Ingen
 brydde sig om på vad sätt eller när jag var borta:
 Upptagna som de var att skilja fåren angick det ingen
 men när grälet var slut och de supit sig fulla
 och fyrat av gevären i luften på Torget, fanns ingen
 som inte mindes att det var år och dag sen han sett mig:
 Mist någonting hade alla, vinst på marknaden ingen
 Jag var försvunnen. De trodde mitt hus var ett lager
 för vad de tappat eller spelt bort. Det fanns ingen
 som inte smög kring min tomt och nattetid provade alla
 nycklar de kunde få tag på i nyckelhålet – ingen

⁵ Forugh Farrokhzad, *Kun stemmen bliver tilbage*. Digte oversat af Shadi Angelina Bazeghi. Gyldendal, 2013.

som inte gick mumlande för sig själv med ögonen svarta
 eller högljutt skrånade ut mig som fårtjuv. Ingen
 som inte krökte sin rygg och försökte se vad som fanns i
 mörkret i nyckelhålet, eller i rökhålets sot. Och ingen
 sade ett ord när de rev mitt hus och grävde upp golvet
 Att inte dörren var låst men gick utåt, det fattade ingen
 och att ett nyckelhål utan nyckel var allt jag ägde
 både levande och när Ängeln tog mig anade ingen.

“vara Ingen”, “du avskar Alla från Ingen”, “fanns ingen som inte mindes”, “Det fanns ingen som inte smög kring min tomt”, “ingen som inte gick mumlande för sig själv” er formuleringer, der afstedkommer en oxymoronisk effekt, for sagen er jo, at når *ingen* både refererer til et nærvær af en person og til et rent fravær, hvilket også er en altid slående kvalitet ved det franske ord *personne*, så kommer det til at rumme præcis den legering af INTET og ALT som er et grundtema i sufismen, og som i det hele taget er et grundtema i Ekelöfs legering af det byzantiske, græske og mytisk/mystiske stof – og det er, som nævnt, en figur vi møder overalt i Diwan-poesien:

Diwan över fursten av Emgions første digt siger som bekendt: “Du som är Saknadens / av Ingen / som hade det varit Någon”, og i det sidste digt fra samme digtsamling hedder det: “Moder av Tröst / Du som har Ingen / som vänter dig ingen / vars lilla ansikte / sticker upp ur filten – du som har alla / Moder åt alla / därför åt ingen”.

Som det fremgår foretrækker jeg at bruge ordet oxymoronisk om den *virkning* som dette greb, denne vekslen mellem en substantivisk og en adjektivisk brug af Ingen/ingen, har – simpelthen fordi det ikke drejer sig om at fremstille en modsigelse, men om at fremstille en samtidighed. Og det hænger også nært sammen med digtets kobling til den græske litteratur, en forbindelse, som især trådte frem for mig, da jeg medtænkte den persiske poesis fordring på at digteren indskriver sit eget navn i teksten. En konvention som Ekelöf for så vidt ikke følger. Til gengæld bruger han “Ingen” som netop *et navn*.

Læseren har sikkert gættet, hvor jeg vil hen: Til den blinde digter fra Ionien som Ekelöf flere gange (og meget Parry-Lord-passende i pluralis) påkalder som “blinde sangere”, og hvis almindeligt brugte navn er Homer.

Og lad os møde den homeriske figur det drejer sig om via det (i følge Roman Jakobson og Luciana Stegano Picchios berømte analyse⁶) mest oxymoroniske digt, der nogensinde er skrevet: nemlig Fernando Pessoa's digt *Ullisses* fra digtsamlingen *Mensagem*, der udkom i 1934. Pessoa skrev som bekendt under adskillige navne: Ricardo

⁶ Roman Jakobson og Luciana Stegano Picchio: “Les oxymores dialectiques de Fernando Pessoa” in *Langages*, 1968, vol 3.12, s. 9-27.

Reis, Alvaro de Campos – men digtet *Ulisses* stammer fra et digt-
tværk, der udkom under hans eget navn, Pessoa, og hvis man vil
tillade mig at minde om det indlysende så betyder Pessoa jo faktisk
person eller måske *personne*, idet fransk og portugisisk deler denne in-
teressante nægtelsesmulighed: Der findes da også en fransk antologi
af Pessoa-texter der meget elegant hedder: *Je ne suis personne*. Her de
første linjer af Pessoas digt om Odysseus:

ULISSES

O mito é o nada que é tudo.
O mesmo sol que abre os céus
É um mito brilhante e mudo —
O corpo morto de Deus,
Vivo e desnudo.⁷

⁷ Fernando Pessoa, *Mensagem* se
<http://pessoa-mensagem.blogspot.dk> –
komplet udgave.

Oversættelse: Myten er det intet som er alt / Selv solen der bryder
gennem skyerne / er en myte strålende og stum / Guds døde krop /
levende og nøgen.

At myten er *det intet som er alt* er oxymoronisk legemelliggjort
i Homers mytiske fortælling om Odysseus, der narrer kyklopen
Polyfemos ved at sige at hans navn er Ingen – på græsk Οὔτις ἐμοί
γ' ὄνομα: Οὔτις ἐμοί γ' ὄνομα – et innovativt greb – med hvilket
Odysseus får drejet Polyfemos en knap intet mindre end 5 gange
efter et mønster som vi genfinder i "Att leva" – digtet. Her først et
eksempel på det homeriske mønster fra 9. sang, vers 404-8 – det er de
andre kykloper, der spørger Polyfemos om, hvorfor han råber i nød,
hvilket han jo rimeligt nok gør fordi Odysseus har boret hans øje ud
med en træpæl:

Hvad er dog det, Polyfemos, du råber så skrækeligt op for
her i den liflige nat og vækker os alle til hobe?
Er der kanhænde en skurk der vil stjæle fårene fra dig?
Eller vil slå dig ihjel med list eller voldelig styrke?"
Inde fra bjerggrotten svared den stærke Kyklop Polyfemos
"Ingen vil slå mig ihjel og Ingen er voldelig mod mig!"⁸

⁸ Homer, *Homers Odysseé*. Oversat af Otto
Steen Due. Gyldendal, 2002.

Det svar reagerer kyloperne selvklart ikke på. Hvis Ingen har gjort
Polyfemos noget er der jo ingen grund til at komme ham til hjælp.

Med referencen til Odysseus og kyloperne – som forresten også ma-
nifesterer sig i andre af Ekelöf-digtets motiver – fårene, der skilles
ad alluderer til den blindede Polyfemos, der sidder ved sin grottes
udgang og tæller sine får, og beruselsens galsindighed (dens mania)
alluderer til de mænd, der i Ekelöfs digt skyder vildt i luften med
deres geværer, og er ligeså sindssygt fulde som kyklopen, der nemlig
drikkes fuld af Odysseus og mister fornuftens brug. På græsk beskri-
ves kyklopen to gange som φρένας ἔλυθεν οἴνος – *phrenas* kan næsten
oversættes med forstand eller fornuft selvom det egentlig betyder

livet (mellemgulvet). Det er nemlig dér forstanden sidder hos Homer, hvilket vi desværre ikke skal fortabe os i her.

Det vi skal frem til er at Ekelöf alligevel indskriver et navn i denne ghazal – det homeriske navn “Outis” [ingen] – og således får indføjte Pessoa (og Homers) indsigt i mytens oxomoroniske væsen via denne raffinerede og dog så almene reference. Og en pointe er, at jeg faktisk ikke ville være kommet til at tænke på forbindelsen, hvis jeg ikke havde vidst at digterens navn er en del af Ghazal-formen, og at myten og Odysseus hos Pessoa er en rent oxymoronisk configuration, hvilket man kan læse mere om hos Jakobson og Picchio.

En sidste bemærkning skal gælde navnet. Hvorfor er dette “navn” så centralt – og hvad sker der når Ingen bliver et navn? Ja – at digte er at finde ét navn for et andet, men rosen ville dufte lige så skønt, hvis den hed noget andet. Det véd vi godt. På den måde er navnet er Ingenting endskønt det i poesien er Alting. Ligesom digteren selv er et ingenting – men digtet selv alting, hvilket Ekelöfs Ghazal naturligvis (og metapoetisk) også handler om:

Poesiens dør kan kun åbnes indefra. Alle de nøgler som man stikker i låsen dur ikke, for det som er derinde, er ikke noget man kan *stjæle* eller *kapitalisere* – om man så slår døren ind og river huset ned. Og det er vel en, i disse senkapitalistiske tider, ganske trøsterig indsigt.